

Registro Nr. 2917

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJS ARCHYVAS

FONDAS NR. 368 (SA)

ŠIAULIŲ MIESTO MAGISTRATAS

ШАВЕЛЬСКИЙ ГОРОДОВОЙ МАГИСТРАТ

**TVIRTINAMŲJŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ AKTŲ IR DEKRETŲ KNYGŲ;
TVIRTINAMŲJŲ, EINAMŲJŲ REIKALŲ IR DEKRETŲ PROTOKOLŲ**

APYRAŠAS NR. 1

CHRONOLOGINĖS RIBOS: 1792-1803 m.

LIETUVOS VALSTYBĖS ISTORIJOS ARCHYVAS
PAŽYMA APIE ŠIAULIŲ MIESTO MAGISTRATO FONDA NR. 368 (SA)

2021-12- 22 Nr. A7-72

Vilnius

I. INFORMACIJA APIE FONDO SUDARYTOJĄ

Miestų savivaldos institucijų XVI–XVIII a. įrašų, arba aktų knygos – vienas svarbiausių šaltinių Lietuvos miestų istorijos tyrinėtojams. Jos padeda išaiškinti pakitimus miestų savivaldos institucijų veikloje ir nustatyti miestiečių kultūrinį lygį¹. Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) teisę organizuoti savivaldą turėjo tie miestai, kuriems valdovas suteikdavo vadinamąją Magdeburgo privilegiją, t. y. teisę tvarkytis pagal Magdeburgo miesto (Vokietijoje) pavyzdį². Magdeburgo teisę pirmiausia gavo sostinė Vilnius. Ją suteikė Lietuvos didysis kunigaikštis (toliau – Ldk) Jogaila 1387 m. Vėliau ta teisė buvo suteikta Kaunui (1408 m.), Trakams (1409 m.) ir kitiems miestams. Intensyviausiai Magdeburgo teisė LDK plito po 1564-1566 m. reformų ir 1569 m. Liublino unijos. Tada magdeburginės privilegijos pradėtos suteikinti ir mažesnėms gyvenvietėms bei miesteliams. Iki 1776 m. savivaldos teisės buvo duotos 28 miestams. Vieni iš jų buvo privatūs, t. y. įkurti privačiose valdose, kiti valstybiniai arba didžiojo kunigaikščio. Prie pirmųjų priklausė Kretinga, Skuodas, Biržai, Kėdainiai ir artimas jiems bažnytinis miestas Varniai, o visi kiti buvo valstybiniai³.

Dažnai istoriografijoje tvirtinama, kad Šiauliai gavo Magdeburgo miesto teises 1589 m., kai jie tapo karališkosios ekonomijos centru. Deja, patikimais šaltiniais to patvirtinti negalima, o Zigmanto Kiaupos tyrimai atskleidžia šių teiginių nepagrįstumą⁴. Iki 1713 m. nėra užuominų apie Magdeburgo teisės taikymą Šiauliuose, apie savivaldos institucijas mieste, apie kokius nors

---

¹ KIAUPA, Zigmantas, „Lietuvos miestų savivaldos organų įrašų knygos XVI-XVIII amžiuje“, *Jaunųjų istorikų darbai: respublikinės jaunųjų istorikų konferencijos tezės* kn. 3 (1980), p. 113.

² KIAUPA, Zigmantas, „Miestai“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra: tyrinėjimai ir vaizdai* (Vilnius, 2001), p. 353. Seniausias Lietuvos savivaldis miestas yra Klaipėda. Pasak Jolantos Karpavičienės, 1258 m. suteikta Liubeko teisės privilegija laikoma pakankamu argumentu Klaipėdą traktuoti kaip pirmąjį savivaldų miestą dabartinės Lietuvos teritorijoje, KARPAVIČIENĖ, Jolanta, „Liubeko ir Magdeburgo teisių raiška Europoje viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais“, *Acta historica universitatis Klaipedensis* t. 17 (2008), p. 29-30.

³ TYLA, Antanas, „Įvadas“, *Lietuvos magdeburginių miestų privilegijos ir aktai*, t. 1, *Joniškis, Jurbarkas* (Vilnius, 1991), p. 5.

⁴ RIMŠA, Edmundas, „Šiaulių miesto herbas“,

https://www.siauliai.lt/upload/files/2021/04/07/2021_04_07_10759_01eDVKcW1jv2.pdf [žiūr. 2021 12 02].

bandymus jas steigti⁵. Netgi 1713 m. kovo 13 d. Lenkijos karaliaus ir Ldk Augusto II Šiauliams suteiktos Magdeburgo miesto teisės turėjo epizodinį charakterį. Šioje privilegijoje skelbiama, kad valdovas rūpindamasis miesto suklestėjimu ir sužinojęs, kad Šiauliai dar nėra gavę Magdeburgo teisės ir todėl nėra gerai tvarkomi, patarėjų ir Šiaulių miestelėnų prašomas tą teisę suteikia. Nuo šiol jie galės tvarkytis ir teistis taip, kaip tai daro kiti Magdeburgo teisę turintys miestai, galės naudotis šios teisės numatomomis teisėmis ir lengvatomis⁶. Tačiau ši privilegija nebuvo realizuota, Šiauliuose nebuvo įsteigtas nei magistratas, nei suolininkų teismas. Miestelėnai rūpinosi ne šios privilegijos įgyvendinimu, o 1681 m. Lenkijos karaliaus ir Ldk Jono Sobieskio privilegijos, visais nesiderinančios su Magdeburgo teise, patvirtinimu. 1717 m. ją patvirtino Šiaulių ekonomijos tvarkytojas Jokūbas Sobieskis. Susidaro įspūdis, kad Šiaulių miestelėnams nerūpėjo Magdeburgo teisė ir 1713 m. privilegija, apie pastarąją jie nieko nežinojo. 1713 m. kovo 13 d. Augustas II kita privilegija paskyrė Užvenčio tiją Kazimierą Gorską Šiaulių magdeburginiu vaitu su visomis pajamomis. Tarp abiejų privilegijų galima išvelgti tam tikrą ryšį. K. Gorskis buvo vidutinis bajoras ir vargu ar turėjo didesnės įtakos Augustui II, bet galbūt jis pats ar jo globėjai šiomis abiem privilegijomis siekė sukurti vidutinį bajorą viliojantį pajamingą urėdą. K. Gorskis greitai mirė, ir ketinimai paversti Šiaulius savivaldžiu miestu liko neįgyvendinti⁷.

Šiaulių augimui ypač svarbią reikšmę turėjo XVIII a. antrosios pusės įvykiai. Iki tol Žemaitijoje buvo tik vienas teisminis centras Raseiniuose. Jau 1758 m. Raseinių seimelio instrukcijoje buvo reikalaujama įkurti daugiau teismų, nes Žemaitija esanti labai didelė, daliai gyventojų nepatogu ir brangu vykti į teismą per visą kraštą. Į Žemaitijos bajorų prašymą Seimas atsižvelgė 1764 m. Žemaitija buvo padalyta į Raseinių ir Telšių teismines reparticijas arba dalis (lot. *repartitio* – atidalijimas). Šiauliai priklausė Raseinių reparticijai. Netrukus, 1775 m., Telšių reparticijos centras iš Telšių buvo perkeltas į Šiaulius. 1790 m., greta Raseinių ir Šiaulių, vėl atgaivinta Telšių reparticija. Visas tris reparticijas, jų etatus ir ribas 1791 m. patvirtino Ketverių metų (1788-1792) arba Reformų, o 1793 m. – Gardino seimai. Tada reparticijos pavadintos pavietais. Įgytas pavieto statusas vėliau Šiauliams padėjo išsaugoti savivaldą tiek po Targovicos

---

⁵ KIAUPA, Zigmantas, „Šiauliai XV a. – 1765 m.“, *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)* (Šiauliai, 1991), p. 30.

⁶ Ten pat, p. 30.

⁷ Ten pat, p. 30.

konfederatų pergalės 1792 m. viduryje, tiek po trečiojo Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) padalijimo⁸.

Ketverių metų seimas 1791 m. balandžio 18 d. priėmė naują laisvųjų miestų įstatymą, kurį netrukus patvirtino Gegužės 3-osios konstitucija. Pagal įstatymą, senieji miestai, netekę teisių 1776 m. reformos metu, jas galėjo iš naujo atgaivinti, gaudami valdovo privilegiją, bet prieš tai turėjo įrodyti savivaldos buvimą praeityje. Laisvųjų miestų privilegiją galėjo gauti ir kiti miesteliai bei gyvenvietės, jei jų veiklos pobūdis atitiko miestui keliamus reikalavimus. Tuo tarpu paviatų (reparticijų) teismų bei seimelių centrai gavo teisę įkurti savivaldas ir be valdovo privilegijos; ją Lenkijos karalius ir Ldk Stanislovas Augustas Poniatovskis žadėjo išduoti vėliau. Šiauliai, kaip repartacijos centras, tuo ir pasinaudojo. Miestiečiai administracinės valdžios bei teismo pareigūnus išsirinko 1791 m. rugpjūčio 1 d., o po trijų mėnesių, lapkričio 9 d., gavo valdovo pasirašytą laisvojo miesto teisių privilegiją ir buvo pirmuoju iš 74 LDK miestų gavusių tokias privilegijas⁹.

Privilegijoje buvo teigiama, jog į valdovą buvo kreiptasi Šiaulių magistrato ir visų gyventojų vardu, kad remdamasis naujais įstatymais valdovas suteiktų jiems savivaldos privilegiją. Pažymima, kad jie yra verti gauti privilegiją, nes yra pavieto bajorų teismo, civilinės-karinės tvarkos komisijos ir seimelių vieta, moka privilegijuotiems miestams būdingus mokesčius. Nuo seno miestui priklausiusią žemę ir miestiečių nuosavybę – namus, sklypus – pripažino Šiaulių miestui, tvirtino senas privilegijas ir visokias miesto pajamas, leido steigti magistratą ir miesto teismą bei rinkti jų narius, skelbė lygiais, turinčiais lygias laisves ir prievoles visus bajoriškos ar miestietiškos kilmės miesto gyventojus, užsiimančius prekyba, amatais, rankdarbiais ar karčiamininkavimu bei turinčius Šiauliuose posesijas ar jas įsigysiančius, išlaisvino Šiaulių miestą su gyventojais iš bet kokios ne miestietiškos jurisdikcijos ir skelbė, kad miestiečiai turės ir atsakyti jų išrinktam miesto teismui, o apeliuoti galėsia į naujai sudarytos Žemaičių apygardos apeliacinį teismą Raseiniuose ar į LDK asesorių teismą, kad miestas privalėsias pasistatyti rotušę, parduotuves, mėsines, plytinę, kad suteikiamas miestui herbas. Kai S. A. Poniatovskis išdavė šią privilegiją, buvo likviduota paradoksali situacija, kai einant seimo ir valdovo priimtais įstatymais išrinkti miesto savivaldos organai nebuvo įteisinti ir negalėjo efektyviai veikti, kol nebuvo valdovo individualiai patvirtinti. Šiuo aktu buvo užbaigtas miesto savivaldos kūrimas, miestas pirmą kartą išsivadavo nuo Šiaulių ekonomijos savininko ir jo

---

⁸ RIMŠA, „Šiaulių miesto herbas“.

⁹ Ten pat.

administracijos priklausomybės, Šiaulių miestiečiai tapo miestiečių luomo nariais ir įgijo galimybę paimti miesto valdymą į savo rankas¹⁰.

Šiaulių miestiečiai vieni pirmųjų valstybėje realizavo balandžio 18 d. miestų įstatymu paskelbtą teisę rinkti miesto savivaldos organus ir rugpjūčio 1 d. išrinko magistratą ir miesto teismą. Šiaulių magistratą sudarė vaitas, 4 tarėjai, kasininkas, nuo 1792 m. pavasario – dar 4 tarėjų pavaduotojai. Magistrato svarbiausiomis pareigomis buvo palaikyti mieste tvarką, rūpintis miesto augimu, viešomis statybomis, tvarkyti miesto pajamas ir išlaidas, užtikrinti valstybinių mokesčių rinkimą. Magistratas turėjo užvesti miesto knygą, kurioje turėjo būti surašyti visi miestiečiai ir įrašomi nauji į miestą įstoję, užfiksuota jų turtinė padėtis, užsiėmimas. Jis turėjo teisti miesto pareigūnus, įskaitant ir savuosius, už nusikaltimus visam miestui. Magistratas reprezentavo miestui ir turėjo ginti jo interesus. Magistratas turėjo raštininką, šis tvarkė posėdžių protokolus, fiksavo magistrato nutarimus ir pan. Šie aktai neišliko ir apie konkrečią magistrato veiklą žinoma labai mažai. Greta magistrato dirbo miesto teismas, susidėjęs iš burmistro, 4 teisėjų, vėliau – dar 4 šių pavaduotojų, taip pat teismo raštininko. Teismas turėjo spręsti miestiečių tarpusavio bylas, jei ieškinys neviršijo 3000 auksinų vertės, taip pat jei teismo skiriama bauda neviršijo 50 auksinų arba 3 dienų kalėjimo. Stambesnes bylas sprendavo miestų apygardos teismas, nes nuo 1791 m. rudens Šiauliai įėjo į Žemaičių apygardą su centru Raseiniuose. Į šį teismą turėjo eiti ir nepatenkintų miesto teismu apeliacijos. Teismas paskyrė miesto vaznį, nuo jo šiek tiek priklausė suolininkai. Šie (Šiauliuose jų buvo 4) buvo miesto savivaldos organų padalinys, priklausęs ir nuo magistrato. Jų pareiga buvo įgyvendinti magistrato nutarimus bei teismo sprendimus, jie taip ir vadinami – „vykdomoji suolininkų tarnyba“¹¹.

Lietuvos valstybės istorijos archyvo Senujų aktų fonde saugomos trys Šiaulių miesto magistrato aktų knygos (trečia knyga – pirmose dvejose knygose esančių dokumentų rejstras). Dokumentų chronologinės ribos apima 1792–1803 m. Jos vestos su pertrūkiais, pvz., pirmoje knygoje iš pradžių yra 32 įrašai, padaryti 1792 m. kovo 9 d.-birželio 25 d., po to 1794 m. kovo 21 d.-1795 m. gegužės 30 d. įrašai, o 1796-1800 m. 10 atsitiktinių įrašų. Iš šios knygos aiškėja, kad raštinė atliko ir notariato funkcijas. Pirmoje jos dalyje yra 3 vaito rinkimų 1792 m. balandžio 11 d. protokolai, kiti įrašai – įvairių dokumentų aktai, t. y. į šią knygą įrašyti pateikti dokumentai.

¹⁰ KIAUPA, Zigmantas, „Reformų metas Šiauliuose 1765 – 1795 m.“, *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)* (Šiauliai, 1991), p. 54-55.

¹¹ Ten pat, p. 56-57.

Dauguma šių dokumentų yra įvairių operacijų su nekilnojamoju turtu – pardavimo, dovanojimo, dalybų ir pan. 1794–1795 m. be aktuojamų dokumentų gana daug įrašų apie teismo veiklą – tai įrašai apie šaukimų į teismą įvairiose bylose įteikimą ar įrašymą į teismo knygas. Akivaizdu, kad teismo raštininkas tvarkė dar kelias knygas, kuriose buvo registruojamos bylos, įrašomi šaukimai, protokoluojami teismo posėdžiai, surašomi sprendimai. Tik jos neišliko¹².

Po trečiojo ATR padalijimo 1795 m. Šiaulių padėtis smarkiai pasikeitė. 1795 m. rugpjūčio 29 d. Rusijos imperatorė Jekaterina II dovanavo Šiaulių ekonomiją su Šiauliais grafui Platonui Zubovui. Šiauliai greitai buvo išjungti iš Šiaulių ekonomijos ir 1795 m. spalio 10 d. paskelbti Rusijos imperijos apskrities centru¹³. 1800 m. sausio 31 d. Rusijos Imperijos Senato įsaku Šiauliuose įkurta rotušė. Miestą valdė gyventojų susirinkime kas treji metai renkami rotušės nariai. Rotušę sudarė burmistras, keturi ratmanai, sekretorius ir buhalteris. Kartais dokumentuose minimi 2 burmistrai. Tais atvejais jie, matyt, ėjo pareigas tam tikrą laikotarpį paeiliui arba buvo pasiskirstę funkcijomis: vienas tvarkė ūkio – administracijos reikalus, kitas – teismo. Rotušės nariai svarstydavo miesto pajamų ir išlaidų, miesto sutvarkymo, miesto tvarkos (išskyrus priklausančius policijos kompetencijai – policijos funkcijas mieste vykdė gubernatoriaus skiriamas gorodničius ir jo vadovaujama valdyba) klausimus. Nariai organizuodavo valstybinių mokesčių rinkimą, prievolių paskirstymą, tvarkydavo miestiečių ir pirklių apskaitą, rūpindavosi sanitarine miesto būkle, priešgaisrine apsauga, gatvių, valstybinių ir miestui priklausančių namų priežiūra¹⁴.

Šiaulių miesto rotušės žinioje buvo Šiaulių miesto magistrato aktų knygos.

II. DOKUMENTŲ SUTVARKYMAS

Bendrosios žinios apie fondo dokumentus

1852 m. balandžio 2 d. Rusijos imperatorius Nikolajus I paskelbė įsaką „dėl vakarinių gubernijų centrinių senųjų aktų archyvų Kijeve, Vitebske ir Vilniuje įsteigimo“. Remiantis šiuo įsaku buvo įsteigtas Vilniaus centrinis Senųjų aktų archyvas, kuriame turėjo būti sukaupti visi LDK veikusių įstaigų ir institucijų aktai, surašyti iki 1799 m. Šio archyvo direktoriumi buvo

¹² KIAUPA, „Reformų metas Šiauliuose 1765 – 1795 m.“, p. 57.

¹³ Ten pat, p. 60.

¹⁴ MIKNYS, Rimantas, „Šiauliai 1795-1861 m.“, *Šiaulių miesto istorija (iki 1940 m.)* (Šiauliai, 1991), p. 63.

paskirtas Nikita Gorbačevskis. Archyvo išlaidoms iš valstybės išdo buvo skirta 2 300 rublių, o jo veiklą kontroliavo Rusijos imperijos liaudies švietimo ministerija.

Šiaulių miesto rotušė, kuriai priklausė Šiaulių miesto magistrato aktų knygos, 1853 m. Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui perdavė 2 bylas¹⁵. 1853 m. rugpjūčio 7 d. Vilniaus centrinis senųjų aktų archyvas gavo 2 Šiaulių miesto magistrato bylas¹⁶.

1872 m. buvo išleistas N. Gorbačevskio sudarytas spausdintinis Vilniaus senųjų aktų archyvo bylų inventorinis apyrašas, pavadintas Katalogu, kuriame buvo įrašytos 18 243 bylos. Šiaulių magistrato bylos (2 vienetai) N. Gorbačevskio kataloge sudarė atskirą grupę (Gor. Nr. 15141–15142)¹⁷. Pagal dokumentų pobūdį N. Gorbačevskis visas bylas pavadino Šiaulių magistrato aktų knygomis. Ankstyviausias dokumentas buvo 1792 m., vėlyviausias – 1801 m. Kiekvienai bylai kataloge suteiktas inventorinis numeris, nustatytos chronologinės ribos, nurodytas lapų kiekis.

XX a. vykę pasauliniai karai ir okupacijos skaudžiai atsiliepė Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui. Jis ne kartą buvo išvežtas į užsienį ir vėl gražintas į Lietuvą. Nemažai bylų dingo arba atsidūrė kitų šalių archyvuose. Po antro pasaulinio karo Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo bylos perėjo LTSR centrinio valstybinio archyvo žinion. 1946 m., siekiant įvesti tikslią Lietuvos archyvuose saugomų fondų apskaitą ir kontrolę, Vyriausioji archyvų valdyba prie TSRS vidaus reikalų ministerijos išleido potvarkį, kuriuo LTSR archyvų valdybai nurodoma užregistruoti visus tuo metu buvusius archyvų fondus, suteikiant jiems numerius. Vykdamas šį potvarkį, 1949–1951 m. Šiaulių miesto magistrato fondui buvo suteiktas Nr. 368 (SA).

1957 m. sausio 1 d. Vilniuje buvo įsteigtas LTSR centrinis valstybinis istorijos archyvas, kuriam iš LTSR centrinio valstybinio archyvo buvo perduoti Senieji aktai, tame tarpe ir Šiaulių miesto magistrato fondas. Fondą Nr. 368 (SA) „Šiaulių miesto magistratas“ sudarė vienas apyrašas. N. Gorbačevskio katalogas buvo naudojamas kaip šio fondo apyrašo Nr. 1 apskaitos dokumentas, pagal kurį jam priklausė dvi bylos. 1986 m. buvo sudarytas fondo Nr. 368 (SA) apyrašas Nr. 2. Jam priskirta viena byla iš papildomo rankraštinio N. Gorbačevskio katalogo (papildomo Gor. kat. Nr. 19656). Tai buvo 1843 m. sudarytas Šiaulių miesto magistrato aktų knygoje (pgl. Gor. Nr. 15141-15142) esančių dokumentų rejstras (vidaus apyrašas).

¹⁵ *Archiwum akt dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku: rys historyczny*, opr. R. Mienicki (Wilno, 1923), s. 45.

¹⁶ „Дело о передаче древних актовых книг Шавельскою городовою ратушою“, LVIA, f. 594, ap. 1, b. 664, l. 636.

¹⁷ ГОРБАЧЕВСКИЙ, Никита, *Каталог древним актовым книгам губерний Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской* (Вильна, 1872), с. 536.

1976 m. ir 1980 m. Lietuvos TSR centriniame valstybiniame istorijos archyve atlikus Šiaulių miesto magistrato fondo Nr. 368 (SA) bylų kiekio ir fizinės būklės patikrinimą, buvo nustatyta, kad pagal spausdintinį N. Gorbačevskio katalogą, bylų grupėje Nr. 15141–15142 faktiškai yra dvi bylos, papildomame rankraštiniame N. Gorbačevskio kataloge (apyrašas Nr. 2) – viena byla. Taigi patikrinimas patvirtino faktinį fondui priklausančių bylų kiekį.

2021 m. naujai sudarius Šiaulių miesto magistrato fondo Nr. 368 (SA) apyrašą Nr. 1 pasikeitė jo apskaitos vienetų kiekis. Į šį apyrašą buvo įrašyta byla, priklausiusi apyrašui Nr. 2. Po šių pertvarkymų apyrašas Nr. 2 buvo panaikintas.

Iš viso Šiaulių miesto magistrato fondo Nr. 368 (SA) yra 3 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1792–1803 m.

Tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygu; tvirtinamųjų aktų, einamųjų reikalų ir dekretų protokolų apyrašas Nr. 1

Iš naujo patyrinėti ir pertvarkyti Senuosius aktus imtasi, norint ištaisyti N. Gorbačevskio Senųjų aktų kataloge pastebėtus bylų aprašymo trūkumus ir netikslumus. 2021 m., sudarant naują Šiaulių miesto magistrato fondo Nr. 368 (SA) apyrašą Nr. 1, buvo atlikti šie darbai:

- 1) bylų kiekio, fizinės būklės patikrinimas;
- 2) bylų priklausymo fondui nustatymas;
- 3) dokumentų tikslių chronologinių ribų nustatymas;
- 4) bylų antraščių lietuvių ir rusų kalbomis sudarymas;
- 5) naujų numerių suteikimas apskaitos vienetams.

Naujai sudarytame Šiaulių miesto magistrato fondo Nr. 368 (SA) apyraše Nr. 1 kiekviena iš 3 į N. Gorbačevskio spausdintinį ir papildomą rankraštinį katalogus įrašytų bylų gavo naują apskaitos numerį, tačiau šalia lieka nurodyti ir ankstesni N. Gorbačevskio katalogų numeriai.

Fondo Nr. 368 (SA) apyrašą Nr. 1 sudaro tvirtinamųjų, einamųjų reikalų aktų ir dekretų knygos; taip pat tvirtinamųjų aktų, einamųjų reikalų ir dekretų protokolai. Bylų dokumentų chronologinės ribos 1792–1803 m. Seniausioje 1792–1801 m. tvirtinamųjų, einamųjų reikalų ir dekretų knygoje įrašyta daugiau nei 90 dokumentų.

Tvirtinamieji aktai – tai testamentai, pirkimo-pardavimo arba keitimo sutartys; dovanojimo raštai, kvitaciniai užrašai, paskolos, prekybiniai sandėriai ir kt. Didelę vertę turi išlikę testamentai. Jie atskleidžia Šiaulių gyventojų socialinio-ekonominio išsivystymo ir teisinės

kultūros lygį. Einamųjų reikalų aktus sudaro skundai, pareiškimai, šaukimai į teismą, vaznių liudijimai apie šaukimų į teismą įteikimą, nukentėjusiųjų žaizdų apžiūros aktai (obdukcijos) ir kt.

Tvarkant Šiaulių miesto magistrato fondo Nr. 368 (SA) apyrašo Nr. 1 bylas, nefondinių bylų jame nerasta. Bylų datų, fizinio stovio arba sudėties ypatybės yra nurodytos apyrašo Nr. 1 lentelės pastabų skiltyje.

Šiaulių miesto magistrato fondo Nr. 368 (SA) apyrašo Nr. 1 bylos Nr. 1 ir Nr. 2 turi vidaus apyrašus (dokumentų rejestrus), jie yra byloje Nr. 3.

Visi aktų knygose esantys dokumentai parašyti lenkų ir senovės gudų kalbomis. Šių aktų knygų dokumentų rejestrai parašyti rusų kalba. Tvarkant pirmą apyrašą, sudarytos naujos bylų antraštės lietuvių ir rusų kalbomis, tiksliau nustatytos bylų chronologinės ribos ir lapų kiekis.

Iš viso į fondo Nr. 368 (SA) Šiaulių miesto magistrato apyrašą Nr. 1 įrašyti 3 apskaitos vienetai, kurių chronologinės ribos 1792–1803 m.

Informacijos ir sklaidos skyriaus
vyriausioji specialistė

Violeta Pansevič

**ПЕРЕВОД СПРАВКИ ФОНДА № 368
„ШАВЕЛЬСКИЙ ГОРОДОВОЙ МАГИСТРАТ“**

I. ИНФОРМАЦИЯ О ФОНДООБРАЗОВАТЕЛЕ

Одним из важнейших источников для исследователей истории литовских городов являются книги записей или актовые книги городских самоуправлений XVI-XVIII вв. Они помогают объяснить изменения в деятельности городских самоуправлений и определить культурный уровень горожан. В Великом Княжестве Литовском (далее – ВКЛ) право на организацию самоуправления принадлежало тем городам, которым правитель предоставил так называемое Магдебургское право, то есть право управления по образцу города Магдебург (Германия). Магдебургское право в первую очередь получило Вильно. Это право в 1387 г. ему предоставил великий князь литовский (далее – Вкл) Ягайло. Позже это право было предоставлено для Ковна (1408 г.), Трок (1409 г.) и других городов. Наиболее интенсивное распространение Магдебургского права в ВКЛ произошло после реформ в 1564-1566 гг. и Люблинской унии 1569 г. Тогда привилегии с Магдебургским правом начали предоставляться и более мелким поселениям и городам. До 1776 г. право самоуправления получили 28 городов. Некоторые из них были частными, т. е. были учреждены в частных владениях, другие – государственные или принадлежали великому князю. Кретинген, Шкуды, Бирже, Кейданы и близлежащий духовный город Ворне принадлежали первой группе, а все остальные – второй группе.

В историографии часто утверждается, что Шавли получили Магдебургское право в 1589 г., когда они стали центром королевской экономики. К сожалению, этот факт не подтвержден достоверными источниками, а исследования Зигмантаса Киаупы показывают, что эти утверждения необоснованны. До 1713 г. нет никаких упоминаний о применении Магдебургского права в Шавлях, о муниципальных учреждениях в городе, о каких-нибудь попытках их создания. Даже 13 марта 1713 г. для города Шавли королем польским и Вкл Августом II Сильным предоставленное Магдебургское право имело эпизодический характер. В этой привилегии возглашалось, что правитель, заботясь о процветании города и узнав, что Шавли до сих пор не получили Магдебургское право и, следовательно, плохо управляются, поэтому предоставляет им это право по просьбе советников и горожан города Шавли. Отныне они смогут распоряжаться и осуществлять судебное преследование так же, как и другие Магдебургское право имеющие города, и

смогут пользоваться правами и преимуществами, предоставляемыми этим правом. Однако эта привилегия не была реализована, в Шавлях не был создан магистрат и суд лавников. Горожане заботились не о реализации этой привилегии, а о подтверждении привилегии короля польского и Вкл Яна III Собеского с 1681 г., несовместимой с Магдебургским правом. В 1717 г. ее утвердил распорядитель Шавельской экономики Якуб Собеский. Создается впечатление, что шавельских горожан не волновало Магдебургское право и привилегия с 1713 г., о последней они ничего не знали. Август II Сильный привилегией с 13 марта 1713 г. шавельским войтом со всеми доходами назначил Ужвентского тивуна Казимира Горского. Между этими двумя привилегиями существует определенная связь. К. Горский был средним дворянином и вряд ли имел большее влияние на Августа II Сильного, но, возможно, он или его опекуны, обладая этими двумя привилегиями, стремились создать среднего дворянина соблазняющее должностное лицо. К. Горский быстро скончался, а намерения превратить Шавли в муниципальный город остались невыполненными.

События второй половины XVIII в. имели особое значение для роста города Шавли. До этого в Жмудском княжестве был только один судебный центр в Россиенах. Еще в инструкции Россиенского сеймика с 1758 г. требовалось создать больше судов, поскольку территория Жмуди довольно обширная и многим жителям с окраин княжества очень неудобно и дорого ездить в Россиены на судебные заседания. Сейм учел просьбу жмудской шляхты в 1764 г. Территория Жмудского княжества была разделена на две судебные репартиции – Россиенскую и Тельшевскую, или части (на латинском яз. *repartitio* – часть, отделение). Шавли принадлежали Россиенской репартиции. Вскоре, в 1775 г., центр Тельшевской репартиции был перенесен из Тельш в Шавли. В 1790 г. рядом с Россиенами и Шавлями вновь возродилась Тельшевская репартиция. Все три репартиции и их границы в 1791 г. были подтверждены на Четырехлетнем сейме (1788-1792 гг.), а в 1793 г. – на Гродненском сейме. Затем эти репартиции стали называться поветами. Полученный статус повета впоследствии помог Шавлям сохранить самоуправление как после победы тарговицких конфедератов в 1792 г., так и после третьего раздела Речи Посполитой (далее РП).

Четырехлетний Сейм 18 апреля 1791 г. принял закон о вольных городах, который вскоре был одобрен Конституцией 3 мая. Согласно этому закону, старые города, утратившие свои права во время реформ 1776 г., могли их возродить, получив привилегию

правителя, но до этого они должны были доказать существование самоуправления в прошлом. Другие города и селения также могли получить привилегию вольного города, если характер их деятельности соответствовал требованиям, установленным для города. Тем временем центры поветовых судов (репартиций) и сеймиков получили право устанавливать самоуправление без привилегии правителя; король польский и Вкл Станислав II Август Понятовский обещал ее выдать позже. Этим воспользовались Шавли как центр репартиции. 1 августа 1791 г. горожане избрали должностных лиц административных органов и судов, а три месяца спустя, 9 ноября, они получили привилегию вольного города, подписанную правителем, и Шавли первые из 74 городов ВКЛ получили такую привилегию.

В привилегии утверждалось, что к правителю обратились от имени Шавельского магистрата и всех жителей, чтобы предоставить им привилегию самоуправления в соответствии с новыми законами. Отмечается, что они достойны этой привилегии, так как они являются резиденцией поветового дворянского суда, комиссии гражданско-военного порядка и сеймиков, и платят налоги, типичные для привилегированных городов. Земля и имущество горожан, издавна принадлежавшие городу – дома, земельные участки – были признаны городу Шавли, одобрены старые привилегии и весь городской доход, разрешено учредить магистрат и городской суд и избрать их членов. Также провозглашалось, что все жители города благородного или мещанского происхождения, занимающиеся торговлей, ремеслами, рукоделием или содержавшие корчмы, имеющие в Шавлях земельные владения или планирующие их приобрести, Шавли с жителями освобождены от любой не городской юрисдикции и объявлено, что мещане должны будут ответить в выбранном ими городском суде и смогут обратиться в вновь образованный апелляционный суд Жмудского округа в Россиенах или ассессорский суд ВКЛ, что городу придется построить ратушу, магазины, мясные лавки, кирпичный завод, для города также предоставлен герб. Когда Станислав II Август Понятовский предоставил эту привилегию, была устранена парадоксальная ситуация, когда органы муниципального самоуправления, избранные в соответствии с принятыми Сеймом и правителем законами, не были узаконены и не могли эффективно функционировать до тех пор, пока не были утверждены правителем индивидуально. Этим актом было завершено создание городского самоуправления, город впервые был освобожден от зависимости владельца Шавельской экономии и его

администрации, Шавельские мещане стали членами мещанского сословия и получили возможность взять под свой контроль управление города.

Шавельские мещане одни из первых в государстве начали осуществлять законом о городах с 18 апреля предоставленное право избирать органы городского самоуправления и 1 августа избрали магистрат и городской суд. Шавельский магистрат состоял из войта, 4 радцов и кассира, с весны 1792 г. – еще с 4 заместителей радцов. Наиболее важными обязанностями магистрата были поддержание порядка в городе, забота о разрастании города, общественное строительство, заведование доходами и расходами города и обеспечение сбора государственных налогов. Магистрат должен был завести городскую книгу, в которой должны были быть перечислены все мещане и занесены новые, зафиксировано их имущественное положение и занятие. Он мог привлечь к ответственности городские должностные лица, в том числе и свои, за преступления против всего города. Магистрат представлял город и должен был защищать его интересы. У магистрата был писарь, который вел протоколы заседаний, записывал решения магистрата и так далее. Эти акты не сохранились, и о конкретной деятельности магистрата известно очень мало. Рядом с магистратом существовал городской суд, который состоял из бургомистра, 4 судей, а затем еще с 4 заместителей судей, а также писаря суда. Суду приходилось рассматривать совместные дела горожан, если сумма иска не превышала 3000 золотых, а также если наложенный судом штраф не превышал 50 золотых или 3 суток тюрьмы. Более крупные дела рассматривал городской окружной суд, с осени 1791 г. Шавля вошли в состав Жмудского округа с центром в Россиенах. В этот суд приходили также апелляции тех, кто был недоволен решением городского суда. Суд назначил возного, от которого несколько зависели и лавники. Они (в Шавлях их было 4) были подразделением городского самоуправления, который также зависел и от магистрата. В их обязанности входило исполнение приказов магистрата и судебных решений, и они назывались «Исполнительная служба лавников».

Три актовые книги Шавельского городского магистрата хранятся в фонде Древних актов Литовского государственного исторического архива (далее – ЛГИА). Третья книга – это реестр документов первых двух книг. Хронологические рамки документов охватывают 1792–1803 гг. Они велись с перерывами, например первая книга изначально содержит 32 записи, сделанные от 9 марта до 25 июня 1792 г., затем записи от 21 марта 1794 г. до 30 мая 1795 г. и 10 случайных записей с 1796–1800 гг. Из этой книги видно, что

канцелярия также выполняла нотариальные функции. В первой ее части – 3 протоколы выборов войта в 1792 г., прочие записи – акты различных документов, т. у. в эту книгу занесены представленные документы. Большинство этих документов относятся к различным сделкам с недвижимостью – продажам, дарениям, разделам и так далее. В 1794–1795 гг. помимо упомянутых документов, существует целый ряд протоколов судебных заседаний, включая записи о вручении вызовов в суд по различным делам или о их записи в судебные книги. Очевидно, что писарь суда вел еще несколько книг, в которых регистрировались дела, записывались повестки, протоколировались судебные заседания и выносились решения. Только они не сохранились.

После третьего раздела РП в 1795 г. положение города Шавли кардинально изменилась. 29 августа 1795 г. российская императрица Екатерина II подарила Шавельскую экономию с Шавлями графу Платону Зубову. Шавли вскоре были исключены из Шавельской экономии, а 10 октября 1795 г. объявлены уездным центром Российской империи. В Шавлях по распоряжению Сената Российской империи с 31 января 1800 г. была основана ратуша. Городом управляли члены ратуши, избираемые каждые три года на собрании жителей. Ратуша состояла из бургомистра, четырех ратманов, секретаря и бухгалтера. Иногда в документах упоминаются 2 бургомистра. В этих случаях они, по всей видимости, занимали свои должности в течение определенного периода времени или исполняли определенные функции: один отвечал за хозяйственные-административные вопросы, другой – за судебные вопросы. Члены ратуши обсуждали доходы и расходы города, вопросы по устройству города, порядке в городе (за исключением тех вопросов, которые входят в компетенцию полиции – функции полиции в городе выполнял городничий и возглавляемое им правление). Члены ратуши организовывали сбор налогов, распределение повинностей, учет горожан и купцов, заботились о санитарном состоянии города, пожарной охране, содержании улиц, казенных и городских домов.

В Шавельской ратуше хранились актовые книги Шавельского городского магистрата.

СОЗДАНИЕ ФОНДА И ЕГО СТРУКТУРА

Сведения о фонде

2 апреля 1852 г. император России Николай I издал указ „об учреждении в Киеве, Витебске и Вильно центральных архивов древних актов“. Согласно этому указу, в Виленском центральном архиве Древних актов, которое курировало министерство народного просвещения Российской империи, должны были быть собраны все документы, составленные до 1799 г. Директором архива был назначен Никита Горбачевский. Для нужд учреждения из государственной казны выделено 2 300 рублей.

Шавельская городская ратуша, в ведении которой находились актовые книги Шавельского городского магистрата, в 1853 г. передала Виленскому центральному архиву Древних актов 2 дела. 7 августа 1853 г. Виленский центральный архив Древних актов получил 2 книги Шавельского городского магистрата.

В 1872 г. Н. Горбачевским была издана опись-каталог дел, находящихся в Виленском центральном архиве Древних актов. В него были внесены 18 243 дела. Шавельский городской магистрат, как и другие учреждения ВКЛ, в каталоге проходила как отдельная группа дел, имевшая 2 единицы (Гор. № 15141-15142). По виду документов Н. Горбачевский все дела причислил к актовым книгам. Самым древним был документ с 1792 г., самым поздним с 1801 г. Каждое дело получило инвентарный номер, были указаны хронологические рамки документов и количество листов.

В XX веке прошедшие мировые войны, оккупации, экономическая разруха болезненно отозвались на судьбе Виленского центрального архива Древних актов. Он несколько раз был вывезен за границу. Немало дел потерялось или оказалось в архивах соседних государств. После войны дела Виленского центрального архива Древних актов перешли в ведение Центрального государственного архива Лит.ССР. В 1946 г. Архивное управление Лит.ССР получило указание Главного Архивного управления при МВД СССР о взятии всех архивных фондов на учёт и присвоении им номеров. Выполняя это указание в 1949–1951 гг. фонду «Шавельский городской магистрат» был присвоен № 368.

1 января 1957 г. в Вильнюсе был учрежден Центральный государственный исторический архив Лит.ССР, в который из Центрального государственного архива были переданы Древние акты, в том числе и фонд «Шавельский городской магистрат». Фонд № 368 «Шавельский городской магистрат» состоял из одной описи. Печатный каталог Н.

Горбачевского использовался как документ учёта описи № 1, согласно которому ей принадлежали 2 дела. В 1986 г. из 1 дела (доп. кат. Гор. № 19656), принадлежащего дополнительному рукописному каталогу Н. Горбачевского, была составлена опись № 2. Это был реестр документов (внутренняя опись) актов книг Шавельского городского магистрата, составленный в 1843 г.

В 1976 и 1980 гг. в Центральном государственном историческом архиве Лит.ССР была проведена проверка наличия и состояния дел фонда № 368 «Шавельский городской магистрат». В результате проверки установлено, что в группе дел печатного каталога Н. Горбачевского № 15141-15142 (2 единицы хранения), который использовался как документ учёта описи № 1, оказались в наличии 2 дела, по дополнительному рукописному каталогу Н. Горбачевского (опись № 2) – 1 дело. Её результаты подтвердили фактическое наличие дел, принадлежащих этому фонду.

В 2021 г. при составлении новой описи № 1 фонда № 368 «Шавельский городской магистрат» изменилось количество её единиц хранения. Было решено к описи № 1 присоединить дело, принадлежащее описи № 2. После этих преобразований опись № 2 была ликвидирована.

Итого в фонде № 368 «Шавельский городской магистрат» имеются 3 единицы хранения, хронологические рамки которых 1792-1803 гг.

Первая опись фонда № 368 «Шавельский городской магистрат»

Недостатки и неточности в описании дел печатного и дополнительного каталогов Н. Горбачевского явились стимулом для исследований Древних актов. При составлении в 2021 г. новой описи № 1 фонда № 368 «Шавельский городской магистрат» были проведены следующие работы:

1. проверка наличия и физического состояния дел, ведение точного фактического учёта Древних актов;
2. фондирование;
3. уточнение хронологических рамок документов;
4. составление заголовков дел на литовском и русском языках;
5. перешифровка дел.

В новой описи № 1 фонда № 368 «Шавельский городской магистрат» каждое из 3 дел, вписанных в печатный и дополнительный каталоги Н. Горбачевского, получили новые инвентарные номера. Рядом указаны и старые шифры каталогов Н. Горбачевского.

Опись № 1 фонда № 368 состоит из актов крепостных, поточных и декретов книг, а также из актов крепостных, поточных и декретов протоколов. Крайние даты документов 1792-1803 гг. В самой древней книге крепостных, поточных и декретов книг Шавельского городского магистрата за 1792-1801 гг. имеется более 90 документов.

Крепостные акты – это завещания, акты купли-продажи, долговые обязательства, квитанционные и дарственные записи, торговые сделки и др. Особенно большую ценность представляют завещания. Они наглядно отражают социально-экономическое развитие Шавельских горожан и уровень их правовой культуры. Поточными актами являются жалобы, заявления, вызовы в суд, свидетельства возных о вручении вызовов в суд, обдукции, акты ввода во владения и осмотра места преступления и др.

При составлении описи № 1 фонда № 368 «Шавельский городской магистрат» нефондовых дел в ней не обнаружено. Особенности дат, физического состояния и состава дел указаны в таблице первой описи, в колонке «примечания».

Дела № 1-2 описи № 1 фонда № 368 «Шавельский городской магистрат» имеют реестр документов-внутреннюю опись. Это дело № 3 этой же описи.

В актовых книгах все документы написаны на польском и старобелорусском языках. Реестр документов этих актовых книг написан на русском языке. В описи № 1 также составлены новые заголовки дел на литовском и русском языках, точнее указаны хронологические рамки документов и количество листов.

Всего в описи № 1 фонда № 368 «Шавельский городской магистрат» имеются 3 единицы хранения, хронологические рамки которых 1792-1803 гг.

Старший специалист

Отдела распространения информации

Виолета Пансевич